
ЛОГІКО-ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТЕКСТІВ

Ющенко С. С.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-554-9-22>

ВСТУП

Сьогодні, в полум'ї війни, під звуки сирен, артилерійських канонад і вибухів, у бомбосховищах і окопах, у важких випробуваннях війни з московським імперіалізмом народжується й гартується нове українське суспільство. Його найвищими цінностями є Життя, Особиста Свобода, Незалежна Державність України, її Територіальна Цілісність і Національна Безпека. Його метою є Перемога і Справедливість, його зброєю є Правда, Мова, Знання. Його інформованість і політизованість нині сягнули найвищого рівня за всі роки незалежності нашої держави¹².

Нове українське суспільство вимагає від чинної влади України ефективності й прозорості в питаннях державного управління і регулюванні суспільних відносин, що виводить проблематику модернізації та вдосконалення вітчизняної нормативної правової бази як інструменту забезпечення зазначених якостей, на рівень державних пріоритетів.

Проте численні наукові матеріали, присвячені аналізу проблем правового регулювання в різних сферах суспільного життя, спричинених, у тому числі, лінгвістичними недоліками норм права, свідчать

¹ Стосовно останнього твердження першого абзацу див., наприклад, аналітичний матеріал Близнюк Є. Наша слабкість стала силою. Як змінилося українське суспільство під час війни. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/5/7344136/> (дата звернення 12.01.2025).

² Результати всеукраїнського опитування Київського міжнародного інституту соціології у 2023 році на замовлення Програми розвитку ООН (UNDP) в Україні за підтримки Швеції й у партнерстві з Міністерством цифрової трансформації України. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayintsi-staly-chastishe-korystuvatysya-internetom-80-onlayn-shchodnya-sotsopytuvannya> (дата звернення 12.01.2025).

про актуальність цієї проблематики для української юстиції (Анатійчук В.В.³, Говорун Є.О.⁴, Фомін С.Б.⁵, Сердечна В.Ю.⁶ та ін.).

Накопичення у вітчизняній нормативно-правовій базі за понад три десятиріччя її формування різного роду юридичних колізій і прогалин у законі, що негативно впливають на правове регулювання, ускладнюючи реалізацію акта на практиці через їхню здатність призводити до різночитання, неправильного розуміння норм права, викривлення задуму законодавця та інших проблем тлумачення в процесі правозастосування, є закономірним процесом, зумовленим низкою об'єктивних чинників, таких, як зростання складності регулятора із розвитком суспільних відносин, невідповідність інформаційно-лінгвістичного забезпечення нормоправотворчого механізму специфіці й динаміці вітчизняного нормативно-правового текстотворення та ін. Але поряд з об'єктивними діють і суб'єктивні чинники, наприклад, «методологічні помилки, *недотримання формально-догматичного методу, неповага до юридичної техніки, зневага до тексту закону*»⁷ Іншими словами, йдеться про порушення правил-вимог нормопроєктної техніки, *встановлених*: (1) Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р., № 2704-VIII; (2) Законом України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р., № 3354-IX (на момент подання матеріалів – у стані набрання чинності); (3) Методичними рекомендаціями щодо розроблення проєктів законів та дотримання вимог нормопроєктної техніки, схвалених постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р., № 41; (4) Рекомендаціями з питань підготовки, державної реєстрації та

³ Анатійчук В. Дефекти у правовому регулюванні суспільних відносин сфери найманої праці. *Юридичний вісник*. 2023/1. С. 81–90. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2023.11>. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2023/11.pdf (дата звернення 12.02.2025).

⁴ Говорун Є. Проблемні питання, що виникають з приводу обчислення строків досудового розслідування після повернення судом прокурору обвинувального акту, клопотання для усунення виявлених недоліків. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/intervu_ta_komentari?_m=publications&_t=rec&id=238621 (дата звернення 12.02.2025).

⁵ Фомін С.Б. Процесуальні аспекти: проблемні питання досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1295799/> (дата звернення 12.02.2025).

⁶ Сердечна А.Ю. Проблеми правового регулювання підстав затримання особи в порядку ст. 208 КПК України кримінально-процесуальної діяльності і кримінального судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. С. 123–127.

⁷ Жуков В. Колізії в системі законодавства України з інтелектуальної власності: причини їх виникнення. URL: <https://konovalenko.zp.ua/?p=2725> (дата звернення 01.02.2025).

обліку відомих нормативно-правових актів, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 27.03.1998р., № 3 та ін.

Загальновідомо та очевидно, що вимоги нормопроектної техніки до оформлення нормативно-правових актів (у тому числі, проектів законів) (далі – *нормативно-правові тексти* або *НПТ*), розподіляються на дві підмножини: (I) юридичні вимоги (стосуються змісту); (II) вимоги до мови і термінології (стосуються форми), причому елементи кожної з підмножин також мають форму і зміст. Зауважимо, що іманентна властивість об'єктів реального світу мати деяким чином співвіднесені між собою форму і зміст, є обов'язковою умовою (чи єдиним можливим способом) їх існування. Це стосується і юридичних вад *НПТ*, що, як і право загалом, існують виключно в природномовній формі й можуть бути описаними тільки природною мовою.

Наприклад, порушення проектом закону вимоги відповідності Конституції України та чинним законам України з погляду лінгвістики постає як розширення чи скорочення переліку прав, обов'язків, повноважень суб'єктів правовідносин чи запровадження інших способів їх реалізації, ніж передбачені Конституцією та чинними законами. Юридична колізія – як ефект часткового дублювання (перетину) змісту різних норм, що регулюють ті самі або суміжні (тотожні) відносини, маючи відмінність у суб'єктному, процедурному, часовому та ін. аспектах. Прогалина в законі – як *відсутність норми або смислова неповнота чи незрозумілість наявної*⁸ *внаслідок пропуску смислових компонент або неадапції синтаксичної будови*.

Проблема аналізу лінгвістами проявів «зневаги до тексту закону» полягає в необхідності залишатися в межах лінгвістичної компетенції за умов, що, з одного боку, форма і зміст *НПТ* є неподільними, з іншого – ці сторони є об'єктами дослідження різних наук – юридичних і філологічних, філософських. Вважаємо, що фахівцям Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України (далі – Фонд), до числа яких має честь належати автор, вдалося знайти зазначений баланс і вдається його утримувати протягом багатьох років. Із результатами наших досліджень різних аспектів вітчизняного законодавства – лексичних, термінологічних, концептографічних, онтологічних,

⁸ Беяневич О.А., Беяневич В.Е. Науковий висновок щодо застосування статті 617 Цивільного кодексу України у трудових відносинах. URL: <https://coordynata.com.ua/naukovij-visnovok-sodo-zastosuvanna-statti-617-civilnogo-kodeksu-ukraini-u-trudovih-vidnosinah> (дата звернення 01.02.2025).

статистичних, стилістичних, інформаційних та ін. можна ознайомитися у наукових фахових виданнях^{9 10 11 12 13} та ін.

Більш того, Фонд, чи не єдиний в Україні інститут мовознавчого профілю, який добився визнання і врахування результатів своїх досліджень суб'єктами правотворчої діяльності. Так, у березні 2023 року за ініціативою та сприяння Консультативної місії Європейського Союзу (КМСС) в Україні групу науковців з числа співробітників Фонду на чолі з директором – академіком Національної академії наук України д.т.н. В. А. Широковим було запрошено для надання експертної логіко-лінгвістичної оцінки положень проєкту нового Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.) авторства робочої групи з питань розвитку кримінального права, очолюваної академіком Національної академії правових наук України Ю. В. Бауліним.

Але найбільш вагомим нашим досягненням вважаємо розробку на накопиченому емпіричному матеріалі інформаційно-технологічного забезпечення, орієнтованого на українське законодавство. Зокрема, Фонд досі залишається єдиною вітчизняною науковою установою, що виконала автоматизовану семантичну розмітку Конституції України. Зазначений процес полягає в приписуванні кожному слову (словоформі) Конституції України його граматичного значення (частина мови з граматичними ознаками роду, числа, особи, відмінку, часу, виду, тощо) і лексичного значення в конкретному контексті (2004 р.). Таке розмічування виконувалось за допомогою спеціально розробленого в Фонді програмного забезпечення. Оброблений в такий спосіб граматично і семантично розмічений текст Основного закону став інформаційною базою мовно-

⁹ Широков В.А., Сидоренко О.О. Наукові засади лінгвістичної експертизи політичних та правових документів: постановка проблеми. *Мовознавство*. 2005. № 2. С. 18–31.

¹⁰ Концептуальні засади системної декомпозиції законотворчого процесу у Верховній Раді України / О.Л. Копиленко, О.В. Палагін, Л.О. Сидоренко, В.Я. Шевчук, В.А. Широков. *MegaLing 2006. Горизонти прикладної лінгвістики та лінгвістичних технологій* / II Міжнар. конфер. : зб. наук. доп. Сімферополь. 2006. С. 162–164.

¹¹ Шкурко В., Ющенко С. Підходи до формування та впорядкування термінології законодавства засобами комп'ютерних лінгвістичних технологій. *Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. № 593. Львів. Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. С. 79–86.

¹² Чумак В.В., Афанасьєва О.С. Семантичні девіації в українських нормативно-правових текстах. *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 61–68.

¹³ Широков В.А., Надутенко Максим, Стрижак О.Є., Ющенко С.С. Технологічні засади логіко-лінгвістичних досліджень законодавства. *Біоніка інтелекту*. 2020. Т. 2 № 95 (2020). С. 3–14. DOI 10.30837/ bi.2020.2(95).01. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1216174.pdf> (дата звернення 10.02.2025).

інформаційної системи МІС «Конституція», яка увійшла до складу Національної словникової бази Українського мовно-інформаційного фонду – наукового об’єкта, що становить національне надбання¹⁴.

Роботи в даному напрямку тривають, в останні роки їх вектор змістився в бік інтелектуалізації програмного забезпечення для опрацювання природномовних текстів відповідно до завдань логіко-лінгвістичних досліджень.

Підсумовуючи викладене, формулюємо основні цілі запропонованої вашій увазі публікації. Ними є: (1) аналіз стану розробленості проблеми ідентифікації, локалізації та усунення мовних помилок у *НПТ*; (2) виклад сформованої у Фонді концепції логіко-лінгвістичних досліджень *НПТ*, що включає в себе різні аспекти лінгвістичного опрацювання тексту та елементи логічного аналізу; (3) демонстрація прикладу оформлення висновку за результатами проведеного у Фонді логіко-лінгвістичного дослідження Закону України «Про імпідмент Президента України».

1. Стан розробленості проблеми лінгвістичних вад в нормативно-правових текстах

Лінгвістичні вади в *НПТ* постійно перебувають у фокусі наукової уваги вітчизняних дослідників мови права.

Вагомий внесок у дослідження мови права, правничої термінології, вітчизняної юридичної термінографії належить Н.В. Артикуці. Відзначаючи величезні потенційні можливості мови права і її термінологічних ресурсів, сформованих протягом багатьох століть для якнайточнішої передачі правових ідей і думок, дослідниця пише: «Проте правильно застосовувати мовно-термінологічний інструментарій правникам і перекладачам юридичних текстів вдається далеко не завжди. Підтвердженням цьому слугують численні хиби, помилки, приклади неточності й двозначності на рівні нормативно-правових текстів та їх перекладів». Вихід з цієї проблеми Наталія Володимирівна вбачає в «синтезі найновіших досягнень дотичних до права сфер, передусім: юридичної лінгвістики, термінознавства, термінографії, логіки, герменевтики, стилістики, перекладознавства, юридичної техніки, документознавства. Теоретичні та прикладні розробки у цих сферах формують сучасний комплексний науковий апарат для забезпечення кодифікаційних робіт, юридичного

¹⁴ Див. Державний реєстр наукових об’єктів, що становлять національне надбання. URL: <https://registry.nauka.gov.ua/registry/natcnadbania/search/> (дата звернення: 01.01.2025).

перекладу, упорядкування і стандартизації термінів права на національному і міжнародному рівнях¹⁵.

Основними складниками мовно-термінологічного та стилістичного опрацювання тексту законопроекту Н.В. Артикуца називає: «аналіз поняттєво-термінологічного апарату та законодавчих дефініцій, їх обґрунтування та оцінку; уніфікацію і стандартизацію мовних засобів у законодавчому тексті (термінологія, фразеологія, кліше, логіко-стилістичні конструкції); вияв лексичної надлишковості (дублетні, синонімічні, варіативні назви) та зайвих компонентів тексту; пошук логічних, смислових, стилістичних та граматичних помилок у тексті (алогізми та їх види; явище амфіболії, тавтологія, мовленнєва недостатність, стильова невідповідність, невмотивована ускладненість конструкцій, зміщення смислових меж, порушення родо-видових зв'язків між поняттями, розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм; порушення форм узгодження та керування; невмотивоване порушення порядку слів у реченні; калькування); редакторський аналіз та усунення мовних огріхів і помилок; пропозиції щодо вдосконалення тексту законопроекту та його остаточного редакційно-технічного доопрацювання»¹⁶.

Далеко відомі за межами нашої країни авторські розробки з ідентифікації та протидії аномативам у фаховій мові належать П.П. Кулясу, на підручниках і монографіях якого виросло не одне покоління студентів – майбутніх журналістів, мовознавців, правників, педагогів. Доробок Павла Петровича включає систему класифікації помилок писемної комунікації, зведену у зручні для сприйняття і запам'ятовування таблиці¹⁷. «Кожен має охоплювати зором дев'ятильне поле /тобто поле помилок/, щоб удосконалити бодай своє мовлення» – коментує П.П. Куляс табличне подання навчального матеріалу та наголошує: «Ми маємо ширше ставити питання про удосконалення офіційно-ділового і наукового стилів української мови в цілому; не тільки термінології (яка, й справді, є свята святих фахової мови), а й усієї фахової мови – зокрема її фразеології та синтаксису». Однією з найбільших вад фахових різновидів мови П.П. Куляс вважає їх

¹⁵ Артикуца Н.В. Українська правнича термінологія в європейському контексті: науково-теоретичні та навчально-методичні аспекти. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2009. Вип. 20. С. 32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2009_20_11 (дата звернення: 01.01.2025).

¹⁶ Артикуца Н.В. *Культура правотворчості і мова* // *Наукові записки*. К., 2008. Т. 77: Юридичні науки. С. 44–49. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cfa16fc8-a752-4780-bcd8-d691b2b608fb/content> (дата звернення: 01.01.2025).

¹⁷ Куляс П.П. *Типологія помилок : підручник-монографія* / П.П. Куляс ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ. Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2015. 464 с.

зрусифікованість через московитську політику лінгвоциду українського народу: «Ми зобов'язані (якщо хочемо обстояти свою національну мову) активніше розмежувати структури російської і української мов: і в лексиці, і в морфології, і у фразеології, і в синтаксисі, і в стилістиці» – писав П.П. Куляс ще в часи президенства В. Януковича, коли більшість українців із різних причин толерувала російську мову¹⁸.

Відзначимо діяльність у галузі правничої лінгвістики О.Л. Доценко. Розроблений Оленою Леонідівною авторський Навчально-методичний комплекс для слухачів науково-навчального інституту підготовки управлінського персоналу ОВС Академії управління МВС України включає вивчення наукових засад законодавчої стилістики, типових лінгвоюридичних порушень норм законодавчого підстилю офіційно-ділового стилю та засобів їх попередження¹⁹.

Великий внесок у розвиток наукових знань про мовну норму в законодавчих актах і юридичну термінологію зробила наша колега Людмила Олександрівна Симоненко, авторка понад 200 мовознавчих і термінознавчих праць^{20 21}.

Неможливо не згадати й О. Ф. Юрчук і її роботи, присвячені експертному лінгвістичному аналізу законопроектів. На думку Ольги Федорівни, такий аналіз повинен бути елементом нормотворчої діяльності, тоді як станом на той час (акцентуємо увагу на тому, що йдеться про початковий період формування вітчизняної нормативно-правової бази) «функція лінгвістів полягає лише в редагуванні текстів». Розвиваючи свою думку, вчена констатує: «Як не прикро, на сьогоднішній день у законотворчій, нормотворчій практиці відсутня лінгвістична експертиза законопроектів. До чого це призводить? А до того, що виникають казуси у законотворчій діяльності

¹⁸ Куляс П.П. Класифікація помилок професійного мовлення. Тези доповіді учасника круглого столу, проведеного в рамках Днів науки Національного університету "Києво-Могилянська академія" на факультеті правничих наук у 2012-2013 роках, Національний університет "Києво-Могилянська академія", 2013 р. С. 95–99. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac7fc025-5acf-4817-a969-a95596d41ef6/content> (дата звернення 12.02.2025).

¹⁹ Доценко О.Л. Правнича лінгвістика: Навчально-методичний комплекс для слухачів науково-навчального інституту підготовки управлінського персоналу ОВС. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6746/1/O_Dotsenko_NMKD_PL_GI.pdf (дата звернення 12.02.2025).

²⁰ Симоненко Л.О. Мовна норма в законодавчих актах. *Поняття та категорії юридичної науки*. Зб. наук. праць. Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 лист. 2014 р.). За заг. ред. Н.М. Пархоменко, М.М. Шумила. К. : Ніка-Центр, 2014. С. 397–402.

²¹ Симоненко Л.О. Українська юридична термінологія в лінгвістичних дослідженнях. Тези доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 28 листопада 2014 р.). Київ: Національна академія Внутрішніх Справ, 2014. С. 10–12.

парламенту, коли розв'язання проблем правильності лінгвістичного вживання термінів, які використовуються у проекті закону, вирішується шляхом голосування. То ж саме сьогодні, перспективи оптимального розвитку суспільства ставлять проблему щодо експертного лінгвістичного аналізу текстів законів».

Як бачимо, за чверть сторіччя, що минули від написання цих рядків, ситуація у законотворчій, нормотворчій практиці кардинально не змінилася.

На основі власних досліджень у галузі мови права і законодавчої стилістики О. Ф. Юрчук пропонує виділити такі аспекти експертного лінгвістичного аналізу текстів законів: «1. Логіко-лінгвістичний – аналіз правничої термінології, застосованої в нормативному акті, граматичної будови мовлення законодавця, чинників, що можуть негативно впливати на точність визначень. 2. Юридико-технічний – техніка побудови спеціального тексту, що найближчими шляхами приводить до конкретної мети. 3. Семіотичний – текст права як знакова система. Узагальнення правових текстів як певних приписів дозволяє виявити в них мовні формули, які диктують: що необхідно робити, що дозволено робити, що забороняється робити, щоб не порушувати встановлений у суспільстві порядок»²².

Помітним явищем у галузі лінгвістичних експертиз законопроектів в Україні постало монографічне дослідження Ю.О. Бугайко (2023 р.). Запропоновану Юлією Олексіївною класифікацію лінгвістичної експертизи законопроектів за характером мовних помилок вважаємо актуальною і практично значимою. Вчена пояснює: «У виборі критерію класифікації лінгвістичної експертизи слід відштовхуватись від її основного завдання – усунення мовних помилок у текстах законопроектів. Тому саме характер мовних помилок у текстах законопроектів обрано критерієм, за яким запропоновано проведення розмежування експертних досліджень у межах лінгвістичної експертизи законопроектів». Ю.О. Бугайко виділяє такі класи мовних помилок та відповідні ним види лінгвістичної експертизи законопроектів: (I) дискурсивні помилки – дискурсивна експертиза; (II) семантичні помилки – семантична; (III) граматичні помилки – граматична; помилки перекладу – експертиза перекладу, розкриваючи зміст кожного класу мовних помилок:

«Невідповідність тексту законопроекту правилам юридичної техніки, принципам права, правовим аксіомам, неповнота правової норми, вихід за межі предмета регулювання, дублювання правового регулювання, тобто нехтування юридичним дискурсом, неправильно

²² Юрчук О.Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності / Юрчук О.Ф. // *Вісник університету внутрішніх справ*. Вип. 7. Харків, 1999. С. 159–162.

відтворення знань про сферу суспільних відносин у тексті законопроекту тощо, утворюють групу дискурсивних помилок».

«Термінологічна невпорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімію і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; «семантичну дифузність» та неоднозначність правової норми; алогізми; мовленнєву недостатність; невмотивовану тавтологічність; лексичну надлишковість; зміщення смислових меж; стильову невідповідність; порушення родовидових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; невинновдане калькування; значна кількість російнізмів тощо, вважаємо, слід об'єднати у групу семантичних помилок».

«Синтаксичні (невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм, амфіболія або двозначність тексту) та морфологічні помилки групуються в категорію граматичних помилок».

«Неврахування відмінностей в екстралінгвістичних ситуаціях, неперекладені одиниці, що підлягають перекладу, пропуск релевантної інформації, порушення загальної, предметної, текстової логіки, неврахування імплікацій, спотворення авторської інтенції (оцінки), свавільність, буквалізм, невдале формулювання, наявність кількох варіантів перекладу тощо відносяться до групи помилок перекладу».²³

На завершення огляду згадаємо про вагомий внесок викладачів кафедри правничої лінгвістики Національної академії внутрішніх справ України у дослідження проблематики помилок у нормативно-правових текстах і мовну підготовку майбутніх правознавців (Шутенко С. В., Проценко Г. П., Юлдашева С. А., Красницька А. В., Ялова О. В., Усачова К. С. та ін.). Про великий науковий інтерес до теми співвідношення і взаємовпливу мови і права свідчить авторитетність й масовість щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи», яку НАВС України та кафедра правничої лінгвістики в цьому, 2025-му році, проведуть двадцять перший раз²⁴.

²³ Бугайко Ю.О. Лінгвістична експертиза законопроектів в Україні: теоретичний та конституційно-правовий аспекти : монографія. Київ : Алерта, 2023. 204 с. URL:https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Bugayiko_mono_230720_avt.pdf (дата звернення 12.02.2025).

²⁴ Див. архів матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» різних років. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/zagalnoakademichni-kafedri/kafedra-pravnichoyi-lingvistiki/naukova-diyalnist/materiali-naukovih-zahodiv/vnpk-spp/> (дата звернення 12.02.2025).

Підсумовуючи викладене в цьому параграфі, вказуємо на *невирішені* на сьогодні питання в межах досліджуваної проблеми.

1. Неузгодженість дослідницького термінологічного апарату. Різні дослідники *НПТ* позначають порушення правопису, стилістичних та ін. вимог по-різному: «помилки писемної комунікації» або просто «помилки», «вади», «дефекти», «анормативи», «недоліки», «деформації» тощо. Це саме стосується й різновидів зазначених помилок.

2. Брак інформації щодо врахування рекомендацій за результатами мовознавчих досліджень помилок писемної комунікації в *НПТ* у законотворчу практику, а також інформації щодо впливу результатів термінологічних досліджень *НПТ* на лексикографію права.

3. Сконцентрованість дослідників *НПТ* переважно на загальнонаукових методах (аналіз, синтез, порівняння) і традиційних для мовознавства описовому, зіставному, структурному та ін методах. Тоді як сучасні лінгвістичні дослідження мовної якості і логічних властивостей *НПТ* вимагають, на нашу думку, більшого арсеналу й неможливі без концептографічного аналізу, онтологічного моделювання та інших засобів експлікації і аналізу понятійного апарату *НПТ*, а також без застосування інтелектуалізованого інформаційно-технологічного забезпечення.

2. Мета, завдання, результат, предмет логіко-лінгвістичних досліджень нормативно-правових текстів

Правильність, досконалість, мовна зразковість нормативно-правових текстів посередництвом яких державна воля доводиться до відома учасників правовідносин, мають бути бездоганними. Хоча *НПТ* перебувають під кваліфікованим редакторським контролем, деяка кількість помилок писемної комунікації в них все ж таки потрапляє.

Логіко-лінгвістичні дослідження нормативно-правових текстів – це встановлення їх відповідності правописним та стилістичним нормам літературної української мови, канонам офіційно-ділового стилю щодо структури, будови і оформлення, вимогам логічної коректності (уніфікованість терміносистеми, відсутність логічних конфліктів тощо). Логіко-лінгвістичними дослідженнями також передбачено надання на розгляд авторів аналізованого тексту рекомендацій щодо усунення виявлених помилок.

Метою логіко-лінгвістичного дослідження *НПТ* є верифікація їх якості відповідно до рівня наукової розробленості зазначеного аспекту та його рецепції правовою системою.

Зміст і кількість завдань, вирішуваних у ході логіко-лінгвістичних досліджень *НПТ* варіюються залежно від виду *НПТ*, його обсягу, висловлених ініціатором дослідження міркувань,

доцільності тощо. Наприклад, у разі аналізу проекту Закону може проводитися комп'ютерний порівняльний аналіз з його Концепцією (у разі наявності) на предмет лексичної і смислової тотожності. Згідно з Положеннями про порядок роботи з проектами законодавчих актів та матеріалами, що містять законодавчі пропозиції, які подаються на розгляд Верховної Ради України, затвердженими розпорядженням Голови Верховної Ради України 29 грудня 1997 р. № 548, концепція є обов'язковою для проекту кодексу або первинного закону й крім засвідчення необхідності й доцільності розробки і прийняття нового Закону, моделює його смислову структуру. Також може бути виконано порівняльний аналіз альтернативних версій проекту Закону (у разі їх наявності).

Зазвичай є необхідність у формуванні впорядкованого за частотою масиву лексики аналізованого тексту, а також у формуванні масиву концептів – юридично значущих понять для проведення концептографічних досліджень, що мають на меті встановлення семантичних домінант НПТ, інвентаризацію його понятійно-категоріального апарата тощо.

Результат логіко-лінгвістичних досліджень НПТ впливає з мети і завдань. У загальному випадку результатом є експліковані, кваліфіковані та відкоментовані експертами помилки різного виду із запропонованими варіантами їх виправлення, коректними з позиції логіки та літературної норми.

Якщо текст чинного НПТ чи проекту НПТ не викликає зауважень – висновком за результатами дослідження буде констатація високої лінгвістичної якості аналізованого документу.

Отже, **предметом** логіко-лінгвістичного дослідження НПТ є його мовна, змістова і логічна коректність. Кожна з названих якостей характеризується сукупністю ознак.

2.1. Мовна коректність нормативно-правового тексту та її ознаки

Мовна коректність НПТ передусім означає відповідність написання слів, словосполучень та речень правилам, встановленим Українським правописом²⁵ та канонами офіційно-ділового стилю. Тобто йдеться про відсутність в аналізованому тексті різного роду помилок писемної комунікації – технічних, орфографічних, пунктуаційних, лексичних, синтаксичних, семантичних, стилістичних, а також про вживання однотипних (уніфікованих) лексико-граматичних конструкцій у тотожних семантичних ситуаціях.

²⁵ Український правопис [ред.:С.І. Мазніченко та ін.]. НАН України. Київ. Наукова думка. 2019. – 390 [1] с.

Технічними називаються помилки, припущені з необережності, неувважності та не виправлені з цих самих причин. До технічних помилок належать: пропущені й зайві слова, зайві, випадково набрані або пропущені символи, літери, порушення порядку та уніфікованості нумерації, відсутність пробілів між словами або випадково поставлені пробіли у слові, дублювання окремих слів, речень, абзаців та ін.

Орфографічні (правописні) помилки потають як неправильне написання слів, що означає пропущені, зайві або інші літери в словах, відсутність знаків або інші знаки в складених словах, неправильні відмінкові закінчення і т. ін. До орфографічних також належать порушення норм милозвучності: неправильне чергування прийменників і префіксів: «у – в», «з – із – зо»; сполучників і часток «і», «й», «та» на початку слів, що призводить до небажаного та складного для вимови збігу голосних або приголосних.

Пунктуаційні помилки є наслідком недотримання правил постановки розділових знаків (кома, двокрапка, крапка з комою, тире, три крапки, дужки, крапка, знак питання, знак оклику, лапки).

Пунктуаційними помилками є: пропуск знака наприкінці пропозиції; постановка коми між підметом та присудком; пропуск коми між однорідними членами; пропуск двокрапки або тире при узагальнювальних словах; пропуск знака при виділенні звернення; пропуск знака при виділенні вступних, вставних слів та вставних речень; помилки, пов'язані з відокремленням членів речення; пропуск розділових знаків при оформленні прямої мови; пропуск коми між складносурядними реченнями; пропуск коми перед придатковим реченням; помилки, пов'язані з поділом однорідних придаткових речень; пропуск коми між частинами безсполучникових складних та однорідних придаткових речень та ін.

Лексичними помилками є контактне положення (в одному реченні чи словосполученні) того самого слова, спільнокореневого з ним або схожого за звучанням, вживання зайвих або пропущення необхідних слів, вживання слів-покрутів, застарілої, рідковживаної, суржикової та іншої аномативної лексики, помилки у вживанні службових частин мови (зайвий або інший прийменник) та ін.

Синтаксичні помилки полягають у порушенні синтаксичних норм української мови, що регламентують правила побудови словосполучень, речень, текстів та означають неправильний (інверсований) порядок слів у реченні; неправильне оформлення однорідних членів речення; порушення відмінкового керування та узгодження; порушення узгодження у формі, числі та відмінку, а також узгодження підмета з присудком; неправильне оформлення дієприслівникових

зворотів та непрямой мови; нанизування слів в родовому відмінку; порушення меж речення та ін.

Семантичні помилки – це помилки, пов’язані зі значенням слів, точніше, із неправильним вживанням лексичних одиниць у контексті.

Семантичні помилки постають як: невірно підібрані слова в реченні; вживання слів у невласливому значенні, лексико-семантична несполучуваність; помилки через паронімію та часткову синонімію.

Семантичні помилки виникають через неточне або хибне розуміння значення слова за відсутності джерел нормативного тлумачення або надмірної впевненості автора в своїх знаннях. До семантичних помилок також належать тавтології (контактне положення однокорених слів) та плеоназми (контактне положення однакових або близьких за змістом слів).

Стилістичні помилки виникають у разі недотримання норм офіційного, офіційно-ділового літературного стилю. Стилістичними помилками є: розмовна, просторічна лексика, порушення стильової цілісності тексту (включення фрагментів різних стилів), вживання беззмислових та зайвих слів, слів-паразитів, зловживання іноземними словами, канцеляризмами, кліше, невласливими українській мові та ін.

2.2. Змістовна коректність нормативно-правового тексту та її ознаки

Змістовна коректність *НПТ* забезпечує уніфікованість викладу, однакове його розуміння різними реципієнтами та означає відсутність у ньому помилок, пов’язаних із предметом думки, сутністю, внутрішньою основою тексту, а також взаємозв’язком змісту і форми.

Змістовні помилки в *НПТ* постають як: невідповідність форми та змісту тексту; надмірне скорочення назв статей, невідповідність змісту комунікативній меті автора; невідповідність змісту темі або назві тексту; надлишок інформації, не пов’язаної з темою тексту або відсутність важливої для розуміння інформації; недоречне та некоректне цитування – перекручування, усічення або розширення цитат, помилкова атрибуція цитат; відсутність смислового зв’язку між структурними елементами тексту, непослідовний виклад матеріалу, недотримання семантичного режиму (структури норми права) при формулюванні норм права одного виду, зсув смислового плану тощо.

Проявом змістовних помилок також вважаємо неправдиві, недостовірні, перекручені відомості або такі, що неможливо перевірити, та малозначущі для розвитку теми висловлювання, фактичні помилки, що виникають через неуважність або недбалість його авторів. Йдеться про відмінні від офіційних номінації (помилки

в записі власних імен, аббревіатур тощо), помилки в датах, позначеннях кількості, видання заявленого чи бажаного за дійсне тощо.

Ознакою змістової коректності є дискурсивна визначеність, що постає як уникнення невитлумачених концептуальних лексико-семантичних конструкцій, які несуть суттєве змістове і смислове навантаження документу.

Окремий тип змістовних помилок становлять так звані «ляпи», якими є абсурдні мовні конструкції, що потрапили до тексту через недостатню кваліфікацію чи лінгвістичну компетенцію авторів. Серед таких нам траплялися вирази на кшталт: «абзац починається з абзацу», «одержати задоволення в присутності інших осіб» та ін.

2.3. Логічна коректність нормативно-правового тексту та її ознаки

Логічна коректність *НПТ* означає відсутність логічних помилок, спричинених порушенням законів правильного мислення, до яких належать закони логічної тотожності, несуперечності, виключеного третього.

Логічними помилками є: несумісність та підміна понять; тавтології, внутрішні колізії / конфлікти (невідповідності та суперечності), хибне коло в дефініції (визначення поняття через себе), порушення родовидових та інших тезаурусних відношень між поняттями («частина – ціле», «комплекс – елемент», «причина – наслідок»), порушення правил силогістичного виведення (хибний логічний висновок із правильних посилок, недостатні підстави для висновків, помилки в побудові силогізмів, некоректна аргументація), хибні, недостатні, спірні засади класифікації і таксономії і т. ін.

2.4. Рубрикатор помилок писемної комунікації в нормативно-правових текстах

Для пошуку й кваліфікації помилок писемної комунікації в нормативно-правових текстах, а також зручності формування звіту за результатами дослідження, в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України було розроблено Рубрикатор помилок писемної комунікації – класифікаційну схему можливих помилок у нормативно-правових текстах. Уточнення «можливих» означає те, що насправді повний перелік усіх помилок писемної комунікації налічує сотні позицій і є відкритим, але деяку їх частину відсікають обмеження, що накладає офіційно-діловий стиль. Наприклад, у *НПТ* виключаються комунікативні чи ментально-психологічні помилки, стилістичні помилки, викликані порушенням норм суспільної моралі (неетичні,

провокаційні твердження, табуйована і арготична (кримінальна) лексика), невдала образність, надмірна експресія та ін.

Візуально Рубрикатор зображується як ациклічний орієнтований граф із деревоподібною топологією – структурою, що розгалужується без циклів та складається з вершин (вузлів) та ребер, що їх поєднують. Коренева вершина Рубрикатора називається «Помилки в нормативно-правовому тексті» та має нульову напівстепінь входу (тобто, не існує ребер, які в неї входять). Решта вершин має напівстепінь входу 1 (до кожної входить тільки одне ребро, тоді як виходити може декілька, відповідно, й напівстепінь виходу вершин буде різною). Вершини другого рівня ієрархії позначають назви основних типів помилок, їх десять. Вершини третього рівня – підтипи помилок основних типів. Вершини четвертого, останнього рівня цієї ієрархії, позначають диференціацію (поділ) підтипів. (Рис. 1).

Деревоподібна топологія зручна тим, що додавання нових об'єктів не потребує перебудови ані її структури, ані структури Рубрикатора, а відсутність обмежень на кількість рівнів уможливорює навіть детальну класифікацію помилок.

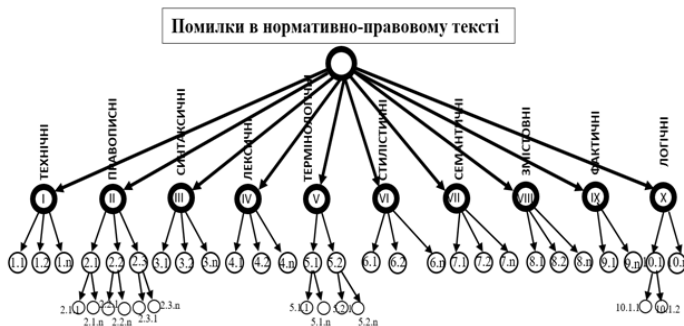

Рис. 1. Рубрикатор помилок писемної комунікації в нормативно-правовому тексті у вигляді орієнтованого ациклічного графа

На рисунку літерою «п» позначено кінець діапазону – найбільший порядковий номер помилки у відповідному списку підтипів помилок в Рубрикаторі

Показана на Рис. 1 структура побудована на наведеному нижче Рубрикаторі.

ОСНОВНІ ТИПИ ПОМИЛОК ПИСЕМНОЇ КОМУНІКАЦІЇ І ТЕХНІЧНІ ПОМИЛКИ

- 1.1. Помилкове слово
- 1.2. Помилкові дублювання
- 1.3. Пропущене слово
- 1.4. Помилка в позначенні (нумерації)

II ПРАВОПИСНІ ПОМИЛКИ

- 2.1. Порушення норм евфонії (милосвучності)
 - 2.1.1. Порушення правил чергування у – в
 - 2.1.2. Порушення правил чергування із – з – зо
 - 2.1.3. Порушення правил чергування й – та – і
 - 2.1.4. Збіг голосних
- 2.2. Орфографічні помилки
 - 2.2.1. Окреме написання частки не-
 - 2.2.2. Помилки в написанні прикладки
 - 2.2.3. Неправильне закінчення іменників чол. роду у род. відм.
 - 2.2.4. Некоректне скорочення
 - 2.2.5. Слова у формі, невідповідній Українському правопису (великі та малі літери, з літерами г – ґ)
- 2.3. Пунктуаційні помилки
 - 2.3.1. Пропущений розділовий знак
 - 2.3.2. Зайвий розділовий знак
 - 2.3.3. Інший розділовий знак
 - 2.3.4. Порушення правила постановки парних знаків

III СИНТАКСИЧНІ ПОМИЛКИ

- 3.1. Неправильний порядок слів у реченні
- 3.2. Неузгодження у відмінках
- 3.3. Неправильна форма числа
- 3.4. Неправильне поєднання однорідних членів
- 3.5. Порушення зв'язку між підметом і присудком
- 3.6. Порушення норм керування й узгодження
- 3.7. Неправильне вживання дієприкметникових і дієприслівникових зворотів
- 3.8. Неузгодження в числі частин складного речення
- 3.9. Російська синтаксична калька
- 3.10. Неправильна форма іменника в конструкції «числівник + іменник»
- 3.11. Неузгодження в часі частин складеного присудку
- 3.12. Синтаксична неоднозначність (синтаксична омонімія)
- 3.13. Розщеплений (двослівний) присудок
- 3.14. Синтаксична неузгодженість елемента списку із початковими словами (заголовком)

IV ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ

- 4.1. Авторські неологізми
- 4.2. Помилка у вживанні службових частин мови
- 4.3. Лексика, невідповідна юридичному стилю

V ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ

- 5.1. Помилка в терміні

- 5.1.1. Некоректний термін
- 5.1.2. Неуніфікований термін
- 5.1.3. Інші
- 5.2. Помилка в дефініції
 - 5.2.1. Некоректна дефініція
 - 5.2.2. Відсутність дефініції
 - 5.2.3. Визначення поняття через обсяг
 - 5.2.4. Хибне коло в дефініції
 - 5.2.5. Наведення дефініції не при першому наведенні терміну
 - 5.2.6. Дефініція в дефініції
 - 5.2.7. Інші

VI СТИЛІСТИЧНІ ПОМИЛКИ

- 6.1 Контактне положення однакових чи близьких за звучанням слів
- 6.2 Недоречна модальність
- 6.3. Мовна економія (стягнення)
- 6.4. Мовна надлишковість

VII СЕМАНТИЧНІ ПОМИЛКИ

- 7.1. Вживання слів без урахування значення та контексту (помилки слововживання)
- 7.2. Смислова неповнота
- 7.3. Смислова надлишковість
- 7.4. Поєднання конкретного та абстрактного
- 7.5. Підміна конкретного невизначеним
- 7.6. Порухення семантичної сполучуваності
- 7.7. Смислова незв'язаність
- 7.8. Тавтологія
- 7.9. Плеоназм
- 7.10. Хибна / часткова синонімія
- 7.11. Негативна семантика
- 7.12. Порухення семантичної однорідності чи послідовності переліку

VIII ФОРМАЛЬНО-ЗМІСТОВНІ ПОМИЛКИ

- 8.1. Невідповідність назви і змісту
- 8.2. Неуніфіковане позначення величин, одиниць виміру, часових інтервалів
- 8.3. Недотримання структури норми
- 8.4 Часткове структурування

IX ФАКТИЧНІ ПОМИЛКИ

- 9.1. Помилка в записі власного імені (назви)
- 9.2. Помилка при посиланні на інші нормативно-правові акти чи статті
- 9.3. Помилка в цифрах

- 9.4. Помилка в даті
- 9.5. Видання заявленого за дійсне
- 9.6. Помилка в класифікації
- 9.7. Зсув смислового плану

X ЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ

- 10.1. Порухнення логіки викладу
 - 10.1.1. Відсутній смисловий зв'язок між частинами речення
 - 10.1.2. Відсутній зв'язок між реченнями одного блоку думки
- 10.2. Хибний висновок
- 10.3. Порухнення логічних відношень між поняттями
- 10.4. Недостатня підстава для висновку
- 10.5. Суперечність
- 10.6. Неузгодженість
- 10.7. Подвійне заперечення
- 10.8. Порухнення закону тотожності
- 10.9. Підміна поняття
- 10.10. Логічний стрибок
- 10.11. Абсурдність

Зауважимо, що за невеликим виключенням технічні, правописні, синтаксичні, лексичні, стилістичні помилки не мають юридичних наслідків і фатального впливу на адекватне розуміння нормативно-правового тексту. До таких, наприклад, належать порушення норм евфонії (милозвучності) – неправильне чергування прийменників і префіксів: У – В, З – ІЗ – ЗО – ЗІ; сполучників і часток І – Й, І – ТА, контактне положення однакових чи близьких за звучанням слів (*Міністерство цифрової трансформації трансформує*), розщеплені присудки, попри їх здатність привносити додаткові смисли (пор. *допомагати – організовувати допомогу; будувати – забезпечувати будівництво; здійснювати – сприяти здійсненню*), мовленнєва надлишковість (*забезпечення покращення, проводити організацію використання, у цілях забезпечення координації*), семантична неоднорідність переліків (*заборонено збір водних тварин, ракоподібних, мушлів*) та ін. Але й таких помилок не повинно бути в офіційних текстах.

Набутий Фондом досвід проведення логіко-лінгвістичних досліджень НІІТ свідчить про важливість контакту, зворотного зв'язку з авторами, надання на розгляд авторів разом із зауваженнями і відредагованих проблемних контекстів із відповідними поясненнями для погодження внесених виправлень.

Для зручності сприйняття результатів логіко-лінгвістичного дослідження в Фонді на основі загальної лексикографічної моделі²⁶ було розроблено форму, що складається з заголовків і таблиць, відповідні поля яких дослідник заповнює по мірі опрацювання тексту шляхом внесення проблемного контексту із зазначенням його локалізації (позиції) у *НПТ* – розділ, стаття, частина статті, пункт, підпункт та ін. із коментарем-поясненням та коректною в мовному або логічному аспекті редакцією.

Послідовність оформлення встановлених помилок задається *Рубрикатором*.

Приклади:

II ПРАВОПИСНІ ПОМИЛКИ

2.2. Орфографічні помилки

2.2.3. Неправильне закінчення іменників ч.р. род. відм.

Стаття 4.8.8. Порухення права на користування об'єктом права власності народу

Особа, яка:

1) порушила право на безперешкодний чи безоплатний доступ до узбережжя моря, морської затоки, лиману чи острову у внутрішніх морських водах у межах пляжної зони або до берегу річки, водойми чи острову для загального водокористування або

Коментар лінгвістів-експертів: іменник ч.р. *острів* у родовому відмінку має закінчення –а (СУМ-20). **Правильно:** острова.

VII СЕМАНТИЧНІ ПОМИЛКИ

7.12. Порухення семантичної однорідності чи послідовності переліку

19) *зловживання* – використання влади, службових повноважень, професійного чи опікунського статусу або пов'язаних з ними можливостей на шкоду правомірним інтересам будь-якого іншого суб'єкта права – фізичної чи юридичної особи, держави, територіальної громади;

Коментар лінгвістів-експертів: зауваження в зв'язку з непослідовним переліком. Рекомендовано змінити порядок слідування елементів переліку. **Правильно:** – фізичної чи юридичної особи, територіальної громади, держави.

²⁶ Широков В.А. та ін. Лінгвістично-інформаційні студії: *Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України: у 5 т.* Том 1. Наукова парадигма та основні мовно-інформаційні структури. Київ, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. 2018. 271 с. (Т. 1). DOI 10.33190/978-966-02-8683-2/8684-9. URL: https://movoznavstvo.org.ua/files/tom_1_B5_print (дата звернення 13.02.2025).

VIII ФОРМАЛЬНО-ЗМІСТОВНІ ПОМИЛКИ

8.1. Невідповідність назви і змісту

Стаття 7.6.12. Заволодіння предметом, що знаходиться на могилі, місці поховання або місці пам'яті

Особа, яка незаконно заволоділа ритуальним предметом, що знаходиться на могилі, місці поховання або місці пам'яті, – вчинила проступок.

Коментар лінгвістів-експертів: рекомендовано привести у відповідність, уточнити в назві, що йдеться про протиправне діяння – незаконне заволодіння саме *ритуальним* предметом.
Правильно: Стаття 7.6.12. Заволодіння ритуальним предметом, що знаходиться на могилі, місці поховання або місці пам'яті

3. Логіко-лінгвістичне дослідження Закону України

«Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» № 39-IX від 10 вересня 2019 р. (неофіційне)

За результатами неофіційного логіко-лінгвістичного дослідження Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» № 39-IX від 10 вересня 2019 р. експертна група Українського мовно-інформаційного фонду НАН України у складі д.філол.н. Шевченко Л. Л., к.т.н. Надутенко М. В., наукового співробітника Ющенко С. С., на чолі з директором Фонду академіком НАН України Широковим В. А., на підставі встановлених у цьому Законі лінгвістичних і логічних вад дійшла таких висновків.

Закон України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» № 39-IX від 10 вересня 2019 р. (далі – Закон України № 39-IX) текстуально ґрунтується на Главі 30 «Порядок дострокового припинення повноважень Президента України у зв'язку з неспроможністю виконання ним своїх повноважень за станом здоров'я, а також усунення Президента України з поста в порядку імпічменту» Регламенту Верховної Ради України № 1861-IV від 10 лютого 2010 р. за підписом Президента України В. А. Ющенка (Статті 170 ÷ 188), причому текст нового закону успадкував лінгвістичні, логічні та смислові вади вихідного тексту.

Процедура імпічменту на момент затвердження Регламенту Верховної Ради України жодного разу в Україні не проводилася (вона ніколи не проводилася взагалі), отже, автори зазначених статей Регламенту моделювали процес імпічменту як абстрактний (гіпотетичний), тобто такий, що не відноситься до класу емпіричних об'єктів.

Механізм усунення Президента України в порядку імпічменту Регламентом формально передбачений, але реалізувати його фактично

неможливо. Так, через складність реалізації процедури імпічменту не змогли застосувати навіть до В.Ф. Януковича в 2014-му році.

Закон України № 39-IX мав би ввібрати цей досвід, проте цього зроблено не було. А будь-яка деталізація та конкретизація положень апостеріорно недіючого нормативно-правового акту є беззмістовною.

На переконання експертів Фонду, смислова неповнота та однобічність Глави 30 Регламенту Верховної Ради матиме наслідком низку звернень до Конституційного Суду України з приводу тлумачення окремих понять і нормативних положень щойно прийнятого Закону України № 39-IX.

Так, не мають семантичної інтерпретації або посилання на джерело тлумачення ключові поняття (концепти) цього закону – «державна зрада», «правове обґрунтування», «ініціатори розгляду питання про імпічмент», «судимість», «розумність строків», «минулий календарний рік» та ін.

Не пояснено, що мається на увазі під «відсутністю» Голови Верховної Ради України в момент передачі спеціальною тимчасовою слідчою комісією висновків і пропозицій Верховній Раді України та хто приймає рішення стосовно встановлення спеціального режиму користування ними в разі «відсутності» Голови Верховної Ради України – особа, що їх отримала – Перший заступник чи заступник Голови Верховної Ради України або Голова Верховної Ради України, коли «з'явиться» (частина 1 Статті 11).

Не зазначено, чи вважається засідання спеціальної тимчасової слідчої комісії повноважним, а рішення на такому засіданні – прийнятим, якщо на ньому (за наявності кворуму) відсутні голова, спеціальний прокурор, спеціальні слідчі, секретар (частини 15–16 Статті 4).

Взагалі не приділено уваги діям та повноваженням Президента України щодо якого розпочато процедуру імпічменту. Не передбачено ситуацію у разі розпуску Президентом України Верховної Ради України після ініціювання процедури імпічменту.

Не визначено термін, до настання якого є сенс ініціювати імпічмент Президента України з огляду на закінчення його каденції (строку повноважень). Наявність складу злочину в діях Президента України доволі складно довести, тому згідно з Законом України № 39-IX, процедура імпічменту триває приблизно рік чи більше: один місяць відводиться на створення спеціальної тимчасової слідчої комісії; шість місяців – на її роботу, далі передбачено обговорення, уточнення, звернення до Конституційного та Верховного Судів, знову обговорення, прийняття постанови, можливе формування спеціальної тимчасової комісії в новому складі, додаткове розслідування, обговорення нового висновку та ін.

Не продумано засади формування спеціальної тимчасової слідчої комісії, яка згідно з Законом України № 39-IX, формується з народних депутатів України за принципом пропорційного представництва депутатських фракцій (депутатських груп) в Верховній Раді України (частина 14 статті 4), тоді як насамперед має бути врахована громадянська позиція та інформаційна компетенція у розглядуванні справі народних депутатів.

Проігноровано розбіжності в тексті Регламенту Верховної Ради України, через що в Законі України № 39-IX також подаються як повністю синонімічні формулювання, які такими не є:

- «вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину» (частина 2 статті 4; частина 2 статті 6; частина 1 статті 10);

- «вчинення діянь, що містять ознаки державної зради або іншого злочину»; (частина 2 статті 10);

- «діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину» (частина 1 статті 17; частина 1 статті 21);

- «наявність в діях Президента України ознак державної зради чи іншого злочину» (частина 4 статті 5.)

Висновки, пропозиції та інші матеріали спеціальної тимчасової слідчої комісії вручаються Президенту України або захиснику (захисникам) його прав урядовим фельд'єгерським зв'язком (частина 3 статті 11), а проєкт постанови Верховної Ради України про його усунення з поста в порядку імпічменту, що також відноситься до офіційної кореспонденції Президента України – «просто» вручається (частина 4 статті 20).

Про прийняття рішення Верховної Ради щодо ініціювання імпічменту Голова Верховної Ради України повідомляє Президента України «терміново» (частина 4 статті 3), а про його усунення з поста в порядку імпічменту – «офіційно» (частина 9 статті 21).

При розробленні Регламенту Верховної Ради в 2010-му році та використанні його Глави 30 як джерела тексту нового Закону України в 2019-му році не окреслено область об'єктивних та беззаперечних фактів, які є достатньою підставою для ініціювання імпічменту. Це обов'язково мало бути прописано в Законі № 39-IX, натомість початком процедури імпічменту є складання й візування народними депутатами подання до Верховної Ради України.

Таким чином, спосіб формулювання та опису правових понять, які маємо в цьому документі, катастрофічно збільшує ступінь невизначеності його змісту, що вкрай небезпечно, адже як тільки поняття стає розмитим, нечітким, воно переходить у свою протилежність.

Велика кількість вад, недомовок, неоднозначностей роблять Закон № 39-IX вразливим стосовно його інтерпретації. В такому випадку замість інструменту державного регулювання він стає інструментом маніпуляцій. Тобто його з легкістю можна використати і як засіб для здійснення імпичменту Президента, і як можливість протидії цьому. Це має наслідком ігнорування Закону, відкриває шлях політичному інтриганству, збуренням в політичній системі, зловживанням, утворенню договірних схем тощо, що може призвести до розколу українського суспільства.

Як засвідчує багаторічна практика текстоаналітичної діяльності Фонду, всі без винятку поспіхом прийняті непродумані закони можна піддати руйнівній критиці, а політичну силу, що їх продукує і затверджує – дискредитації.

ВИСНОВКИ

Нормативно-правова база України потребує безперервного удосконалення, щоби відповідати рівню розвитку суспільних відносин, які вона покликана регулювати. Оскільки субстратом права є природна мова, вплив лінгвістичної сфери на забезпечення дієвості нормативно-правових актів є не менш значимим, аніж вплив юридичної сфери.

Удосконалення нормативно-правової бази, крім усунення юридичних недоліків у нормативно-правових текстах, сукупність яких її утворює, полягає і в усуненні недоліків мовних. Відбувається це шляхом впорядкування термінології, уніфікації мовних засобів, виправлення різного роду помилок писемної комунікації, усуненню логічних конфліктів, верифікації зафіксованих у *НПТ* знань із різних галузей суспільного життя, науки й техніки, їхньої перевірки на предмет актуальності та ін.

Зв'язок мовної коректності *НПТ* із його юридичною коректністю є науково доведеним фактом, але окремі аспекти цього зв'язку вимагають вивчення й уточнення. Тому логіко-лінгвістичне дослідження *НПТ* за своєю суттю є міждисциплінарним – таким, що рівно стосується як лінгвістики, так і логіки, а також потребує *пов'язаних із галуззю права* знань. Саме інтеграція знань, передбачена логіко-лінгвістичним дослідженням, є запорукою об'єктивності його результатів.

З огляду на обсяг нормативно-правової бази України та динаміку вітчизняних законотворчих процесів, безальтернативним засобом її моніторингу і модифікації вбачаємо інтелектуалізоване інформаційно-технологічне забезпечення, орієнтоване на українське законодавство, адже переформулювання нечітких дефініцій чи неоднозначних норм в одному *НПТ* недостатньо – це потрібно зробити в усій базі.

Спираючись на досвід, накопичений українськими мовознавцями й особисто автором, у підсумку викладеного наголошуємо на не обхідності затвердження на законодавчому рівні проведення лінгвістичних досліджень нормативно-правових текстів як обов'язкової умови їх сертифікації як інтелектуальних продуктів із атрибутом офіційності, а також наголошуємо на необхідності подальших досліджень у напрямі розвитку інтелектуалізованих програмних засобів аналізу і забезпечення мовної, змістовної і логічної коректності нормативно-правових текстів.

АНОТАЦІЯ

Цей розділ монографії присвячений логіко-лінгвістичним дослідженням нормативно-правових текстів, що мають на меті верифікацію їх мовної і логічної коректності як відповідності правописним нормам і стилістичним канонам літературної української мови, офіційно-ділового стилю, критеріям логічно правильного мислення.

Автор вважає накопичення у вітчизняній нормативно-правовій базі різного роду дефектів і помилок, що негативно впливають на правове регулювання, закономірним процесом, зумовленим як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками, насамперед, нехтуванням правил-вимог нормопроєктної техніки.

Достатню увагу автор приділяє аналізу наукового доробку вітчизняних мовознавців щодо ідентифікації, локалізації та усунення мовних помилок у *НПТ*, доходячи висновку про відсутність єдиного фронту наукових досліджень у межах означеної проблематики на підставі відсутності єдиного термінологічного і понятійного апарату, браку інформації щодо врахування рекомендацій мовознавців у законотворччу практику, чи їх позитивного впливу на лексикографію права.

Автор пояснює зміст понять мовної, змістовної та логічної коректності, наводить їх ознаки, пропонує читачам ознайомитися з розробленою в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України класифікаційною схемою помилок у *НПТ* для зручності їх пошуку, кваліфікації та формування звіту за результатами дослідження, яка отримала назву Рубрикатор помилок писемної комунікації, а також з висновком за результатами реально проведеного у Фонді логіко-лінгвістичного дослідження Закону України «Про імпідмент Президента України», наголошуючи на необхідності затвердження на законодавчому рівні проведення лінгвістичних досліджень нормативно-правових текстів як обов'язкової умови їх сертифікації як інтелектуальних продуктів із атрибутом офіційності.

Література

1. Близнюк Є. Наша слабкість стала силою. Як змінилося українське суспільство під час війни. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/5/7344136/> (дата звернення 12.01.2025).
2. Самусь Ю. Українці стали частіше користуватися інтернетом, 80% – онлайн щодня: соціопитування. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayintsi-staly-chastishe-korystuvatysya-internetom-80-onlayn-shchodnya-sotsopytuvannya>.
3. Анатійчук В. Дефекти у правовому регулюванні суспільних відносин сфери найманої праці. *Юридичний вісник*. 2 023/1. С. 81–90. DOI:<https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2023.11>. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2023/11.pdf (дата звернення 12.02.2025).
4. Говорун Є. Проблемні питання, що виникають з приводу обчислення строків досудового розслідування після повернення судом прокурору обвинувального акту, клопотання для усунення виявлених недоліків. URL: [https://khar.gp.gov.ua/ua/intervu ta komentari?_m=publications&t=rec&id=238621](https://khar.gp.gov.ua/ua/intervu%20ta%20komentariv?_m=publications&t=rec&id=238621) (дата звернення 12.02.2025).
5. Фомін С.Б. Процесуальні аспекти: проблемні питання досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1295799/> (дата звернення 12.02.2025).
6. Сердечна А.Ю. Проблеми правового регулювання підстав затримання особи в порядку ст. 208 КПК України кримінально-процесуальної діяльності і кримінального судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. С. 123–127.
7. Жуков В. Колізії в системі законодавства України з інтелектуальної власності: причини їх виникнення. URL: <https://konovalenko.zp.ua/?p=2725> (дата звернення 01.02.2025).
8. Беяневич О.А., Беяневич В.Е. Науковий висновок щодо застосування статті 617 Цивільного кодексу України у трудових відносинах. URL: <https://coordynata.com.ua/naukovij-visnovok-sodo-zastosuvannya-statti-617-civilnogo-kodeksu-ukraini-u-trudovih-vidnosinah> (дата звернення 01.02.2025).
9. Широков В.А., Сидоренко О.О. Наукові засади лінгвістичної експертизи політичних та правових документів: постановка проблеми. *Мовознавство*. 2005. № 2. С. 18–31.
10. Концептуальні засади системної декомпозиції законотворчого процесу у Верховній Раді України / О. Л. Копиленко, О.В. Палагін, Л.О. Сидоренко, В.Я. Шевчук, В.А. Широков. *MegaLing 2006. Горизонти прикладної лінгвістики та лінгвістичних технологій*. II Міжнар. конфер. : зб. наук. доп. Сімферополь. 2006. С. 162–164.

11. Шкурко В., Ющенко С. Підходи до формування та впорядкування термінології законодавства засобами комп'ютерних лінгвістичних технологій. *Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. № 593. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. С. 79–86.

12. Чумак В.В., Афанасьєва О.С. Семантичні девіації в українських нормативно-правових текстах. *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 61–68.

13. Широков В.А., Надутенко Максим, Стрижак О.Є., Ющенко С.С. Технологічні засади логіко-лінгвістичних досліджень законодавства. *Біоніка інтелекту*. 2020. Т. 2 № 95 (2020). DOI 10.30837/ bi.2020. 2(95).01. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1216174.pdf> (дата звернення 10.02.2025).

14. Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання. URL: <https://registry.nauka.gov.ua/registry/natcnadbania/search/> (дата звернення: 01.01.2025).

15. Артикуца Н.В. Українська правнича термінологія в європейському контексті: науково-теоретичні та навчально-методичні аспекти. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2009. Вип. 20. С. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkpnu_fil_2009_20_11 (дата звернення: 01.01.2025).

16. Артикуца Н.В. Культура правотворчості і мова. *Наукові записки*. К., 2008. Т. 77: Юридичні науки. С. 44–49. (дата звернення: 01.01.2025).

17. Куляс П.П. Типологія помилок : підручник-монографія / П.П. Куляс ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 464 с.

18. Куляс П.П. Класифікація помилок професійного мовлення. Тези доповіді учасника круглого столу, проведеного в рамках Днів науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук у 2012-2013 роках. Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2013 р. С. 95–99. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac7fc025-5acf-4817-a969-a95596d41ef6/content> (дата звернення 12.02.2025).

19. Доценко О.Л. Правнича лінгвістика: Навчально-методичний комплекс для слухачів науково-навчального інституту підготовки управлінського персоналу ОВС. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6746/1/O_Dotsenko_NMKD_PL_GI.pdf (дата звернення 12.02.2025).

20. Симоненко Л.О. Мовна норма в законодавчих актах. *Поняття та категорії юридичної науки*. Зб. наук. праць. Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 лист. 2014 р.). За заг. ред. Н.М. Пархоменко, М.М. Шумила. К. : Ніка-Центр, 2014. 492 с.

21. Симоненко Л.О. Українська юридична термінологія в лінгвістичних дослідженнях. Тези доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 28 листопада 2014 р.). Київ: Національна академія Внутрішніх Справ, 2014. С.10–12.

22. Юрчук О.Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності / Юрчук О.Ф. // *Вісник університету внутрішніх справ*. Вип. 7. – Харків, 1999. С. 159–162.

23. Бугайко Ю.О. Лінгвістична експертиза законопроектів в Україні: теоретичний та конституційно-правовий аспекти : монографія. Київ : Алерта, 2023. 204 с. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Bugayiko_mono_230720_avt.pdf (дата звернення 12.02.2025).

24. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи». URL: <https://www.naiu.kiev.ua/zagalnoakademichni-kafedri/kafedra-pravnichoyi-lingvistiki/naukova-diyalnist/materiali-naukovih-zahodiv/vnprk-spp/> (дата звернення 12.02.2025).

25. Український правопис [ред.:Є.І. Мазніченко та ін.]. НАН України. Київ. Наукова думка. 2019. – 390 [1] с.

26. Широков В.А. та ін. Лінгвістично-інформаційні студії: Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України: у 5 т. Том 1. Наукова парадигма та основні мовно-інформаційні структури. Київ, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. 2018. 271 с. (Т. 1). DOI 10.33190/978-966-02-8683-2/8684-9. URL: https://movoznavstvo.org.ua/files/tom_1_B5_print (дата звернення 13.02.2025).

Information about the author:

Yuschenko Svetlana Serhiivna,

Researcher at the Computer science Department,
Ukrainian Lingua-Information Foundation
of the National Academy of Sciences of Ukraine
3, Golosevskiy Avenue, Kyiv, 03039, Ukraine